

ARİSTOTELESÇİ SOSYAL BİLİM ANLAYIŞI, POZİTİVİZM VE HERMENEUTİK ÜZERİNE (II)

Hatice Nur ERKIZAN*

ÖZET

Bu çalışmanın amacı, Aristotelesçi bir kavrayış içinden sosyal bilimin önemini ve işlevini ele alıp tartışmaktır. Politike'nin, içerdiği konular bakımından sosyal bilime karşılık geldiğini söylemek olanaklıdır. Çünkü Aristoteles politike terimini sosyolojik, psikolojik, antropolojik ve ekonomik problemleri ve konuları ele alıp tartıştığı Politika ve Etik'te kullanır.

Aristoteles sosyal bilimin olanaklı olup olmadığını sorgulamaktan çok, ne tür bir sosyal bilimin olanaklı olduğu sorusu ile ilgilenir görünür. Ben de bu soruyu izleyerek Aristotelesçi kavrayış ışığında çağımızın önde gelen iki sosyal bilim anlayışını -pozitivizm ve hermeneutik- ele alıp incelemeye çalışarak onların her birinin yalnız yanlış değil, aynı zamanda çok temelli bir biçimde eksik de olduklarını göstermeye çalışacağım. Ayrıca W. Dilthey tarafından temsil edilen modern hermeneutiğin bilim anlayışını sorgulayarak bu konuda özellikle Ihde ve Latour'un görüşleri üzerinde duracağım.

Anahtar Kelimeler: Sosyal Bilim, pozitivizm, hermeneutik, Aristoteles, Dilthey.

* * *

Çağımızın önde gelen sosyal bilim anlayışlarına karşı, ama özellikle de empirizm, pozitivizm ve hermeneutiğe ilişkin olarak, çağdaş Aristotelesçi anlayışın önemli temsilcilerinden biri olan Salkever oldukça iddialı bir biçimde şöyle bir değerlendirmede bulunur: *Onların her biri yanlış değiller, ama çok temelli bir biçimde eksiktirler.*¹ Belki de en sonda söylenmesi gereken bu sözleri daha en başta ifade etmenin gerekliliğine ilişkin nedene gelince esas olarak şu söylenebilir: Yirminci yüzyıl, Batı düşüncesinin dünyayı anlama biçimlerine ilişkin derin bir entelektüel hoşnutsuzluğun kendini çeşitli biçimlerde göstermesine tanıklık etmiştir. Bu hoşnutsuzluğun en önemli göstergelerinden biri, günümüzde modernite üzerine olan tartışmadır ki, bu tartışmalar esas olarak moderniteyi ya tümüyle red etme veya moderniteden önemli ölçüde uzaklaşma etrafında devam etmektedir. Öyle ki, bugün artık biz 'modern' miyiz yoksa 'post-modern' miyiz sorusunun ötesine kadar gidildiğine tanık oluyoruz. Örneğin, Bruno Latour, bizim hiçbir zaman

□ Doç.Dr., Muğla Üniversitesi Felsefe Bölümü.

¹ Stephen G. Salkever, "Aristotle's Social Science", *Political Theory*. (Vol. 9, November, 1981) s.508.

4 Aristotelesçi Sosyal Bilim Anlayışı, Pozitivizm Ve Hermeneutik...

modern olmadığımızı iddia etmektedir.² Özetle: hangi felsefi ve düşünsel geleneğin içinden seslendirilirse seslendirilsin, zamanımızın ruhuna kendini hissettiren asıl düşünce, içinde yaşadığımız dünyanın algılanmasına ilişkin derin bir hoşnutsuzluktur, ertelenemeyen bir kötümserliktir. İşte ben bu bağlamda, sosyal bilime ilişkin Aristotelesçi bir kavrayış içinden çağımızın önde gelen anlayışlarından hermeneutik ve pozitivizm üzerinden ve onların eleştirisinden hareketle, ama özellikle de ikincisi üzerinde yoğunlaşarak, var olan entelektüel hoşnutsuzluğu ve karamsarlığı ortadan kaldırmaya yönelik Aristotelesçi bir çözümü sosyal bilim tartışması içinden sunmaya çalışacağım.

Bu çalışma geçen yıl Muğla Üniversitesi Felsefe Bölümü tarafından *Felsefe ve Sosyal Bilimler* adı altında düzenlenen sempozyuma sunmuş olduğum çalışmanın bir devamı niteliğindedir. Yukarıda ifade ettiğim noktalara ek olarak Aristoteles'te sosyal bilimin işlevi ve aynı zamanda sınırları üzerinde de durmaya çalışacağım.

Sosyal bilim Aristoteles öncesi ve sonrası, yani günümüze gelene kadar aslında üç büyük ve önemli soruya yanıt aramıştır ki, bunlar, *yaşamak*, *birlikte yaşamak* ve *iyi yaşamaktır*. Aristoteles'ten bu bağlamda öğrendiğimiz şey, ilgili konuların yalnızca daha açık bir kavranışı değil, doğa-kültür, doğal olan-özgün olan ve benzeri dikotomilerinin de sınırlayıcı ve parçalayıcı baskısından kurtulmaktır. Çünkü günümüzde sosyal bilimlere ilişkin tartışmaları belirleyen ve onları esir alan şey bizzat dikotomik yaklaşımın kendisidir. Bu yaklaşım insanı varlık karşısında olduğu kadar, kendisini kendisine karşı bölücü bir sonuca da götürmüştür. Yirminci yüzyılın son çeyreğinde, başlangıçta da belirtildiği gibi, Batı düşünce dünyasında yaşanan derin huzursuzluğun kökeninde bu bölünme yatar. Yaşama (*zen*), birlikte yaşama (*suzen*) ve iyi yaşama (*eu zen*) ilişkin soruların insansal var oluşun özünden yalıtık olarak ele alınması ve onların yerine *mutlak özne* ve *mutlak nesne* egemenliğine dair yapay soruların üretilmesi bu mutsuzluk sürecini hızlandıran etkenler oldu. Aslında modernite çevresinde yoğunlaşan tartışmaların -moderniteden dramatik bir biçimde vazgeçişe çağrılar ya da onun yeniden ele alınarak düşünülmesi yolundaki görüşler- temelinde tam da bu bakış açısının doğurduğu gerilimler yatar. Öyle ki, bazıları “modern” olup olmadığımızı sorgularken bazıları da, örneğin Bruno Latour, hiçbir biçimde “modern” olmadığımızı iddia ederek dikotomik kavrayışın bölücülüğünü red eder.

Bu bağlamda, dünyayı algılama ve anlama biçimine son derece önemli ve ciddi eleştirilerden birinin hermeneutikten geldiğini belirtmek gerekir. Ancak ilginç olan bir nokta var ki, o da, bizzat hermeneutiğin içinden hermeneutiğe karşı çok ciddi ve sert eleştirilerin yöneltilmiş olmasıdır. Don Ihde, Ian Hacking, Robert Ackerman, Peter Galison ve

² Bruno Latour, *We Have Never Been Modern*, Harvard University Press, 1993.

B.Latour söz konusu eleştirel hareketin en önde gelen isimleri arasında yer alırlar. Fakat ben burada esas olarak Ihde'den hareketle bir hermeneutik eleştirisini gerçekleştirmeye çalışacağım.³ Ve bunu yaparken de özellikle Yirminci yüzyılın başlarında ve ortalarında egemen olan bilim anlayışı üzerinde duracağım.

I

Oldukça büyük bir eleştiri fırtınasının merkezinde yer alan bilim anlayışı, Pozitivizme ve onun çeşitli varyasyonlarına ek olarak, mantıksal empirizimdir. Pozitivist bilim anlayışı modern rasyonalist bilim anlayışının son biçimlerinden biridir. Genel olarak bilindiği üzere, söz konusu anlayış bilimi mantıksal ve çıkarımsal bir girişim olarak göreyek dış dünyaya ilişkin kuramın oluşturulması ve onun doğrulanması/yanlışlanması üzerinde durur. Bütün bunlar ise pozitivizmin modern epistemolojiden hareket ettiğini açık bir biçimde gösterir. İşte sorgulanacak olan da, aslında, bilimin bu modernist kavranışı olacaktır.

İlginç olan nokta, eğer modern Batı düşüncesine yöneltilen itirazlar genel olarak ele alınır, hermeneutiğin ciddi bir alternatif olabileceğidir. Fakat altının çizilmesi gereken çok önemli bir nokta var ki, o da bizzat hermeneutiğin kendisinin nasıl anlaşılması gerektiğine ilişkin tartışmaların ve problemlerin nasıl çözümleneceğidir. Ihde'ye göre yapılması gereken, biraz paradoksal gibi görünse de, hermeneutiğin ne olduğunu anlamamanın yanı sıra bilimin ne olduğunu anlamaktır. Ancak bundan sonra, her ikisini de birbiri ile bağlantıya geçirmek olanaklı olacaktır. Fakat durum görüldüğünden çok daha karmaşıktır; çünkü ne hermeneutik ne de bilimin kendisi açık ve basit bir yapı gösterir. Sonra, ikisini birbirinden bağımsız bir biçimde ele alıp analiz etmek de pek olanaklı değildir. Dolayısıyla hermeneutiğin bilim ile bağlantılı olarak ele alınmasının yanı sıra, bilim felsefeleri ile de bağlantılı olarak ele alınması gerekmektedir. Başka bir ifadeyle bilim, bilim felsefesi ve hermeneutik arasındaki bağıntı farklı olabileceği gibi bilim ile bilim felsefeleri de birbirinden farklı bağıntılara sahip olabilir. Bu son derece karmaşık yapıyı çözümlene konusundaki karışıklıkları ve itirazları birbirinden farklı olarak ele alan iki yaklaşım vardır. Bu iki yaklaşım modern hermeneutik ve post-modern hermeneutik olarak adlandırılmaktadır. Modern hermeneutiğin en önde gelen savunucularından biri Karl Otto Apel'dir. Ona göre, bilim ancak ve ancak tarihsel ve kültürel bir fenomen olarak hermeneutiğin konusu olabilir. Dolayısıyla, bizzat bilimi, bilimin ortaya koyduğu ürünleri doğrudan kendisine konu edinen bir hermeneutik söz konusu olamaz. Başka bir ifadeyle, *şeylerin* hermeneutiğinden söz edemeyiz. Modern

³ Don Ihde, "Expanding Hermeneutics, (2001),
http://www.sunysb.edu/philosophy/research/ihde_6.html, 25.12.2004.

6 Aristotelesçi Sosyal Bilim Anlayışı, Pozitivizm Ve Hermeneutik...

hermeneutiğin en önemli özelliklerinden biri de, kültür ve doğa karşıtlığını sert bir biçimde savunmaya bağlı olarak, insan bilimleri/sosyal bilimler/kültür bilimleri/tin bilimleri ile doğa bilimleri arasındaki karşıtlığı aynı biçimde sürdürmesidir.

Post-modern hermeneutiğe gelince: bu anlayışa göre, bilim hermeneutiği ile hermeneutik bilim felsefesinin birbirinden ayrılması gerekir. Söz konusu yaklaşım hermeneutiğin yalnızca bilim felsefesi ile sınırlandırılmaması gerektiğini, bilimin hermeneutik bir kavrayış ışığında da yapılabileceğinin altını çizer. Bu anlayışın önde gelen temsilcileri arasında Kampis, Ropolyi ve Ihde gelmektedir. Bu iki yaklaşımı *gelenekselci hermeneutik* ve *genişlemeci hermeneutik* olarak da nitelemek olanaklıdır. Her ikisi arasındaki en önemli farklardan biri de, ilkinin modern doğa bilimi anlayışını genel olarak doğru olarak kabul etmesine karşın ikincisinin bunu red etmesidir.⁴

20. yüzyılın önde gelen hermeneutikçilerinden Ricoeur, hermeneutiğin kökeninin Aristoteles'in *Peri Hermenias*'ına (*Yorum Üzerine*) kadar geri götürülebileceğini belirtir. Sözü edilen çalışmada hermeneutik insanın anlama yetisine ilişkin genel bir kuramı ifade eder. Şimdi eğer durum bu ise, hermeneutik, insanın anlama yetisi üzerine genel bir kuramdan başka bir şey değildir. Bu bağlamda hermeneutik, belli bir tarihsel dönemin ve yönelimin sınırları arasında ele alınmak durumunda da değildir.

Avrupa'nın Antik düşünce ile bağlarının zayıflaması ve alt-üst olması sonucu, modern-öncesi hermeneutik gittikçe daralan bir disiplin haline gelmiş ve bunun sonucu olarak da o, daha çok yazılı metinlerin, özellikle de kutsal metinlerin bir yorumuna dönüşmüştü. Ve bu durum modernitenin ortaya çıkışına kadar pek de değişmedi. Bu nedenle, hermeneutik moderniteyi biraz gerilerden izledi denilebilir; çünkü hermeneutik 19. yüzyılın sonlarında ve yirminci yüzyılın başlarında Friedrich Schleiermacher (1768-1834) ve Wilhelm Dilthey (1833-1911) ile birlikte felsefi bir karakter kazanıp salt yorumun/anlamanın ötesine gidebildi ancak.

Schleiermacher'in kendisi bir teolog olarak heremenuitiği tarihsel bir disiplin haline getirdi. Bu ise, gerçekte hermeneutiğin felsefi antropolojiye ve psikolojiye dönüşmesi ile sonuçlandı. Ancak hermeneutiğe modern ve kanonik kimliğini kazandıran Dilthey oldu. Onunla birlikte hermeneutik insan bilimleri/tin bilimleri olarak yorumlanarak çeşitli disiplinlere uygulandı. Bu ise hermeneutiğin bir anlama bilimine, yorumlama bilimine dönüşmesi ile sonuçlandı. Dilthey ile birlikte anlamaya/yorumlamaya dayalı insan bilimleri ile doğa bilimleri birbirinin karşısına konuldu. *Naturwissenschaft* açıklamaya

⁴ Ihde, s.3.

dayalı olmak bakımından *Geisteswissenschaft*'dan bütünüyle ayrı tutuldu. Onların aralarında ne yöntem ne de erek bakımından herhangi bir ortaklık söz konusu değildi. Bu ayrımın kendisi Dilthey ile birlikte kanonikleşti. Modern hermeneutik insan bilimleri metodolojisine dönüşmüş olmak bakımından yorumun ötesine geçmiştir. Fakat yine de bunun genel bir metot olduğu söylenemez ve bu biçimiyle de doğa bilimlerinin bütünüyle dışındadır.

Yirminci yüzyılın ortalarından itibaren felsefi hermeneutik fenomenolojinin ortaya çıkışı ile farklı bir nitelik kazandı. Martin Heidegger, Hans-Georg Gadamer ve Paul Ricoeur alanın önde gelen en büyük temsilcileri olarak karşımıza çıkarlar. Çağımızın bu üç büyük düşünürü ile hermeneutik yeni bir yöne uzanır: ontoloji. Bu yeni yönelim hermeneutik ontolojiden hareketle tarihsel ve insansal olanın ötesine geçmenin genel bir yönteminin olanağına işaret eder gibidir. Bu ise ontoloji ve epistemoloji karşıtlığı üzerinden kendini duyurur. Heidegger, Gadamer ve Ricoeur ile hermenutik, Dilthey'in modern hermeneutiğini geride bırakır. Başka bir ifadeyle, ontoloji epistemolojiyi yerinden eder. Hiç kuşkusuz bu modern epistemolojinin iddialarını da bir tarafa atmaktan başka bir anlama gelmez. Ancak bu kez karşılaşılan sorun, hermenutik ontolojinin epistemolojik sonuçlarının ne olacağıdır. Gerek Heidegger gerek Gadamer ve gerekse Ricoeur, hemen hemen anlama/açıklama konusuna hiç değinmezler. Bunun yerini, geç modern hermeneutikte de olduğu gibi, bilginin -ki bu ister bilimsel isterse kültürel alana ait olsun- ilke olarak ontolojiden nasıl elde edileceği almıştır. Başka bir ifadeyle, bilginin varlıktan nasıl türetileceği felsefi soruşturmanın merkezine yerleşmiştir. Böylece teorik ve pratik, açıklama ve anlama ve elbette çok daha genel olarak, anlama ve açıklama dikotomileri bir tarafa bırakılmıştır.⁵

Modern hermeneutiğin ortaya çıkışı ile (Schleiermacher, Dilthey) modern doğa biliminin kendini kabul ettirmesi aşağı yukarı aynı zamana denk gelir. İlgili dönemin bilim anlayışı açık ve net olarak her türlü göreliliğin dışındadır. *Geisteswissenschaft* karşısında yer alan doğa bilimi anlayışına göre, her türlü öznelliği (gözlemden ve bağlamdan bağımsız) dışarıda bırakan bilgi elde etmek olanaklıdır. Bu ise hiç kuşkusuz öncelikle zamanın ve mekanın mutlak olarak varlığının kabulünü gerektirir. Ve doğanın bilgisini elde etmenin yolu da hipotetik-dedüktif yöntemden geçer. Bilgi ile bilginin konusu arasında tam bir örtüşme vardır. Bilginin konusunu oluşturan şey alanı *belirlenmiştir*. Dolayısıyla ona ilişkin bilginin kendisi de doğal ve zorunlu olarak her türlü olumsuzluğun dışındadır.⁶

⁵ Ihde, s.3. Aynı zamanda Ihde'nin bir diğer önemli çalışması için: *Instrumental Realism*, Indiana University Press, 1991.

8 Aristotelesçi Sosyal Bilim Anlayışı, Pozitivizm Ve Hermeneutik...

Şimdi böyle bir anlayışın ve yöntemin insan bilimlerine uygulanamayacağı açıktır. Aslında bu bilim anlayışının onaylanması, modern hermeneutikte insan bilimleri ve doğa bilimleri arasında yapılan çok sert bir ayırım üzerinden kendini çok açık bir biçimde görünür kılar. Yirminci yüzyılın başlarında ortaya çıkan hermeneutik karakterize eden de, bu kabulün kendisi olmuştur. İlginçtir ki, aynı ayırım pozitivist bilim felsefesinin de temel hareket noktasını teşkil etmiştir. Özetle: hem pozitivism hem de hermeneutik aynı bilim anlayışından hareket etmişlerdir.

Aslında insan dünyasının bütünsel bir biçimde yeniden düşünülmesi gerektiğine ilişkin ilk uyarı da yine bilimden geldi; bilimdeki paradigmanın değişmesinden geldi. Böyle bir değişimin ilk başlatıcısı Einstein'ın görelilik kuramı oldu ve bunu daha sonra kuantum fiziğindeki gelişmeler izledi. Bu her iki gelişme modern bilimin “bakış açısız” olmadığını, bizzat bilimi yapan insanın hem ontik ve hem de epistemik açıdan bilimin en önemli ögesi olduğunu gösterdi. İşte bunun doğa-kültür, doğa bilimleri-insan bilimleri, açıklama ve anlama ayırımına, elbette ve özellikle yirminci yüzyıl hermeneutikine meydan okuyacağı açıktır. Varlığı bölemezsiniz; hele hele bilgiyi varlığın üstüne çıkararak asla.

Hermeneutik ontolojinin tohumları da zaten determinist bilimin yerini alan yeni bilimin içinde yeşermeye başlamıştı. *Noema* ve *noesis* bağıntısı, kuantum fiziğinde, gözlem yapan kişinin her türlü ölçmede dikkate alınması gerektiği biçiminde kendini duyurur. Eğer bir şey görülüyorsa o şey görülene kadar gerçek olamaz. Görünür olma ise bilen ile bilinenin, başka bir ifadeyle, “bakan” ile “bakılanın” etkinleşmesini gerektirir. O nedenledir ki, modern hermeneutik sözünü ettiği bilim, günümüzde üzerinde konuştuğumuz bilim değildir artık. Paradigma çoktan değişmiştir. Ve bu kökten değişmeleri dikkate almadan modern bilim üzerinden sosyal bilimi kurmak ve sürdürmek, hem tarihe ve hem de tarihsel gerçekliğe uygun olamaz.

Bilimdeki gelişmeler, hiç kuşkusuz, bilim felsefesinde de yansımalarını hissettirdi. Pozitivist bilim felsefesi, Kuhn-öncesi döneme aittir. Özellikle 1950'lerden sonra bilimin evrensel ve zorunlu teoriler toplamı olduğu düşüncesi çoktan geçerliliğini yitirmiştir. Sonraki dönemde bilim üzerine çok çeşitli düşünceler ileri sürüldü. Bunların en önemlilerinden biri, *bilimin sosyolojisi* üzerinden oldu. Yetmişlerde ve seksenlerde yükselen düşünce, bilimin yalnızca tarihsel boyuta değil

⁶ Türkiye’de Hermeneutik üzerine yapılan çalışmaların gittikçe arttığına tanık olunmaktadır. Bu konuda kuşkusuz en yetkin isimlerden biri Doğan Özlem’dir. Onun özellikle iki yapıtı ilgili konuda son derece aydınlatıcıdır: *Kültür Bilimleri ve Kültür Felsefesi*, İnkılap Kitabevi, İstanbul, 2000; *Bilim Felsefesi (Ders Notları)*, İnkılap Kitabevi, İstanbul, 2003.

sosyal boyuta da sahip olduğunu derinden duyurdu. *Bilimi tarih yaratmaz*; çünkü zaman ve mekan sosyal/toplumsal boyuttan bağımsız olarak hiçbir anlama sahip değildir. Bilim bir toplumda ve sosyal oluşum içinde var olabilir ancak. Tüm bu tartışmaların sonucu şu oldu: Hiçbir şey tek boyutlu ele alınamaz; buna bilim de dahildir.

II

Yukarıda modern bilimin ortaya çıkışı ve buna bağlı gelişmeleri genel olarak ele aldıktan sonra şimdi de Aristoteles'in düşüncelerini izleyerek sosyal bilime ilişkin yeni bir kavrayış ortaya koyma denemesine girişilecektir. Öncelikle belirtmek gerekir ki, Aristotelesçi sosyal bilim, her türlü yöntemsel sınırlamaların dışındadır. Ancak bu sosyal olduğu belirtilen her şeyin gözü kapalı benimsendiği anlamına da gelmez. *Aristotelesçi yaklaşım sosyal bilimin işlevine ilişkin sorular ışığında kendini kurar*. Bu sorulara ise, daha önce de belirtildiği gibi, esas olarak üç *düşünsel kaygı* eşlik eder: *yaşamak, birlikte yaşamak ve iyi yaşamak*. İnsanın karşılaştığı tüm problemler bu üç soru etrafında ele alınır. Aristotelesçi sosyal bilim insanın deneyimi ışığında onları yanıtlamaya ve çözmeye çalışır. Böyle bir sosyal bilim, hiç kuşkusuz politik etkinlik ile içsel bir bağlantı içindedir; ama o salt politik etkinliğe indirgenemeyeceği gibi, diğer bilimler ile de bağlantısız olarak düşünülemez. Yani hiçbir bilim salt kendinden menkul değildir. Modern hermeneutiğe yöneltilen eleştirilerin temelinde de bu anlayış yer alır. Böyle olması bakımından onların Aristotelesçi kavrayış ile uygunluk içinde olduğunu söylemek olanaklıdır.

Şimdi; modern hermeneutiğin kendini doğa-kültür ayrımı üzerinden kurduğuna daha önce işaret edilmişti. Sözü edilen dikotomiden yaşamın tüm alanlarına ilişkin bölünmelere uzanıldı. Ihde bu bölünmenin taşıdığı potansiyel tehlikelerin farkında olarak onları tümüyle temelsiz bulur ve red eder. Ona göre, varlığa uzanamayan hermeneutik salt bir retorik olarak kalmaya yazgılıdır. Ben bu kavrayışı daha çok ontolojik hermeneutik olarak adlandırmanın uygun olacağını düşünüyorum. O nedenle, sosyal bilimler ve doğa bilimleri ayrımını mutlaklaştırmaktan uzak, her ikisinin de temelini oluşturan bir bakış açısının ortaya konmasının gerekliliğine inanıyorum.

Tarih boyunca bazı metaforlar bilimsel ve düşünsel evrende ağırlıklı olarak kendilerini hissettirmişlerdir. Öyle görünüyor ki, doğa-kültür ayrımı da, en azından günümüzde, artık metaforik bir karakter kazanmış gibidir. Ihde ve Latour özellikle bu noktanın altını çizerler. Önce, doğal ve kültürel olanın ne olduğu günümüzde anlamsız bir sorudur. Örneğin, ozon tabakasının delinmesi hem kültürel hem de doğal bir olaydır. Bu olayın kendisini hiçbir dikotomiye dayanarak açıklayamadığımız gibi anlayamayız da. Sonra, bazı elementler doğada doğal halde bulunmayıp ancak laboratuvar koşullarında üretilebiliyorlar:

10 Aristotelesçi Sosyal Bilim Anlayışı, Pozitivizm Ve Hermeneutik...

Lantanidler ve Aktinidler gibi. Polimerler ve plastikler de yapay moleküllerin sonucu olarak ortaya çıkarlar. Onlara doğada rastlanmaz. Bütün bu söylenenlerin gösterdiği şey, modern hermeneutiğin modern doğa bilimini referans alarak doğa-kültür ayrımını sürdürmesinin anlamsız olduğudur. Birincisi, bilimin paradigması değişmiştir; ikincisi de, buna bağlı olarak bilimin felsefesinin artık farklı bir yörüngeden hareket ediyor olmasıdır. Çünkü bilim sosyal, tarihsel olduğu kadar teknolojik boyuta da sahip olan bir şeydir. *Bilim* ve doğal olarak da sosyal bilim *sui generis* değildir; tıpkı doğa bilimleri gibi.⁷

Bu noktada post-modern terimine ilişkin kısa bir açıklama yerinde olacaktır. İlgili terim oldukça rahatsız edici anlamlara bürünmüş görünmektedir. Öyle ki o birçok saçmalığı ve yüzeyselliği ifade etmek için kullanılmış olsa da, bu çalışmada geçip gitmekte olan modern dönemin son aşamasını tanımlama bağlamında kullanılacaktır.

İhde, hermeneutiğin yalnızca bilimin tarihi ile sınırlanmaması gerektiğini belirterek onun saf bilimin alanına kadar uzanması gerektiğini söyler. Başka bir ifadeyle: hermeneutik doğa-kültür ayrımının yanı sıra kendi kendini bilimin salt kültürel, tarihsel veya sosyolojik boyutunu ele alma sınırlılığından da kurtarmak zorundadır. Bilim çok etkenli ve çok boyutludur. Bu gerçeğin kendisi bilimlerin/bilimin hermeneutiğinden söz etmenin son derece yerinde olduğunu göstermektedir. Çünkü ancak böylece hermeneutik, var olanı salt anlama ve yorumlama çabasının ötesine geçebilir. Yukarıda bilimsel ve düşünsel evrene zaman zaman egemen olan metaforlardan söz edilmişti. Gerçekten de bu metaforların incelenmesi felsefi açıdan çok ilginç sonuçlara götürmektedir. Örneğin, mekanik ile ilgili metaforlar modernitenin erken dönemlerinde oldukça baskın bir biçimde kullanılıyordu. İlginçtir ki, yirminci yüzyıla egemen olan dilsel metaforlardır.

Genetik ile ilgili dil, özellikle de bioteknolojik bilimler, metaforlarla doludur. DNA'nın bir şifre olarak tanımlanması, genler arasındaki iletişim, bilim ile metaforun her zaman iç içe olduğunu göstermektedir. Tüm bunları değerlendirebilmek için bilimin etkin olarak biçimlenmesine de katkıda bulunmak gerekmektedir. Bunu ise modern hermeneutiğin salt yorumlayıcı/anlamacı tutumu ile gerçekleştirmek olanaksızdır. Bilime etkin ve kurucu olarak katılmanın yolu yeni bir anlayışı talep eder.

III

⁷ Juergen Habermas Aristoteles'in etiğini ve politikasını onun fiziğinden ve metafiziğinden bağımsız olarak ele almanın olanaksız olduğunu savunur. Ben buna bütünüyle katılıyorum. Çünkü; *energeia*, *entelecheia*, *ousia*, *dunamis hexis*, *phusis* ve *nous* kavramlarından bağımsız olarak *Nikomakhos'a Etik'i ve Politika'yı* okumak olanaksız olduğu gibi anlamsızdır da. *Communication and the Evolution of Society*, (çev. T McCarthy, Boston: Beacon Pres, 1979).

Aristoteles nasıl bir sosyal bilim önermektedir? Sosyal bilimsel soruşturma için model oluşturacak bilimler var mıdır ve eğer var ise bunlar hangileridir? Matematik ve fizik, sosyal bilimsel sorgulama için bir model olamaz; çünkü insanlar en azından yetenekler bakımından eşit değildirlir. Sonra kültürden kültüre farklılıklar söz konusudur ve onların hepsini tek bir evrensel yasa altında toplamak ve anlamak olanaksızdır. Bu anlamda, pozitivist rüyayı gerçekleştirmeye *insanın ontolojik yanını izin vermez görünür*. Kültürü oluşturan tüm görünümleri analiz etmek de yeterli bir kavrama sağlayamayacaktır; elbette sosyal bilimci/sosyal bilim sosyal, politik ve kültürel olanı okumayı/anlamayı bilecektir; ancak bu, onların doğruluğunu sorgulamasız kabul etme anlamına gelmez. Ayrıca sosyal bilim, *sui generis* değildir. Aristoteles'e göre sosyal bilimler diğer bilimlerle bağlantı içinde olmalıdır. Örneğin, bir sosyal bilimci bir hekim gibi, tikel olanın deneyimine sahip olmanın yanı sıra genelin bilgisine de sahip olmalıdır. Sosyal bilim, aynı hekimlik sanatında olduğu gibi, hem tikelin deneyimini hem de genelin bilgisini talep eder. Bu iki öge birbirine indirgenemez. Aristoteles'in sosyal bilimi fiziğin ya da matematiğin ilkeleri gibi evrensel ilkeler altında görmemesinin nedeni, sosyal ontolojisinin evrensel önermelere izin vermemesidir. İkinci olarak, sosyal gerçeklik oluş içindedir. *İnsan dünyaya geldiği gibi gitmez dünyadan*. Alışkanlıklar, yetiştirilme biçimleri, karakter özellikleri insanın yaşama alanını biçimlendirir ve tüm bunlar durağanlığa değil harekete ve sürece işaret ederler. Son olarak da, Aristoteles'e göre, sosyal bilim kendinde bir amaç değildir; o, iyi eylemek ve iyi yaşamak için girişilen bir etkinliktir.

Aristoteles *Politika*'nın II. Kitabında, sosyal bilimcinin ele alması gereken dört temel konuyu dile getirir:

I) Sosyal bilimci en iyi yönetim biçiminin ne olduğuna ilişkin teorik bir kavrayışa sahip olmalıdır. Bu kavrayışın kendisi, içinde bulunan sosyal durum, insanların sahip oldukları yetenekler ve eğilimler ile uygunluk içinde olmalıdır. Çünkü hiçbir bilgi kendisine konu olan şeyi *umursamamazlık* edemez. *Bilen ile bilinen, birbirini görme, birbirine duyarlı olma durumundadır*. Bu ise, hiç kuşkusuz, insan için en arzu edilen, en iyi yaşamın ne olduğuna ilişkin bir anlamayı gerekli kılar. Sosyal bilimi böyle bir yönelme olmadan düşünmek olanaksızdır. İçinde var olan yapı yalnızca anlamının konusu olsaydı, daha iyi bir dünya, daha iyi bir yaşam için gösterilen çabaların hiçbir anlamı olmazdı.

II) İkinci problem kültür ile yönetim biçimi/biçimleri arasındaki uygunluğun veya uygunsuzluğun bilinmesidir.

III) Sosyal bilim, hangi kültürel yapı içinde hangi siyasal yönetim altında olunursa olunsun, insan için iyi yaşamın yolları ve

12 *Aristotelesçi Sosyal Bilim Anlayışı, Pozitivizm Ve Hermeneutik...*

olanakları konusunda düşünceler ve çözümler önermek durumundadır. Bu kavrayışın kendisi elbetteki birinci konu ile doğrudan bağlantılıdır.

IV) Son olarak, sosyal bilim/bilimci sosyal ve kültürel yapıyı daha iyiye taşımanın tekniklerini hem bilmek ve hem de yaratmakla yükümlüdür.

Aristoteles gerek *Politika* ve gerekse *Etik*'te yukarıda ifade edilen dört temel problemin/konunun tek bir bilimin, yani sosyal bilimin işi olduğunu ısrarla vurgular. Ona göre; *sosyal bilim politik yaşamın genel ereğini anlamak/bilmek zorundadır*.

Her ne kadar birbirinden farklı kültürler ve sosyal yapılanmalar söz konusu olsa da sosyal bilim tüm bu yapılanmalarda şu veya bu biçimde var olan insan için iyi olan yaşamın ne olduğuna ilişkin kavrayışları tanımak, göstermek ve anlamak zorundadır. Bu ise, modern hermeneutikte olduğu gibi, insanların düşüncelerini tekrar etmekten ibaret olamaz.

Sosyal bilimlere ilişkin yöntemin doğruluğu ve yanlışlığı sosyal bilimin konusuna ilişkindir. Tüm insansal yaratılar, kültürler, yasalar, hukuksal ve toplumsal düzenlemeler tek bir erek ışığında anlaşılabilir: İyi yaşamı oluşturan şeyin neler olduğu, iyi yaşamın ne olduğu. Aristoteles, insan için iyi olanın ne olduğu sorusuna “yaşamı çiçeklendiren”, “yaşamın çiçek gibi açılmasına olanak tanıyan şey her ne ise o olan” anlamına gelen, *eudaimonia* yanıtını verir. Ve de eğer *eudaimonia*'nın süreç (*kinesis*) değil de bir etkinlik (*energeia*) olduğu anımsanacak olursa, onun halihazırda gerçek olan bir obje, bir şey gibi var olduğu söylenemez. Dolayısıyla, sosyal bilim olanaklıdır, ama onun bulguları matematik ve fiziğinkiler gibi değildir.⁸

Aristoteles'in sosyal bilimcinin iyi yetişmiş olması gerektiğini belirtmesi belki günümüz değer dünyası içinde biraz rencide edici ve biraz da bilim-dışı görülebilir. Ancak burada söz konusu olan, sosyal bilimcinin yüksek bir sınıfa ait olması değildir. Nasıl ki bilgi, bilen ile bilinen arasındaki benzerliği gerektirirse, *iyi yaşama* ilişkin kavrayışın kendisi de onunla tanıdık olmadan ortaya çıkamaz. Çünkü *iyi yaşama* ilişkin kavrayış aşkın alanda değil, bizzat insanın deneyim alanında kendini kurabilir, orada ortaya çıkabilir. Aristoteles *Etik*'te (1095 b 4-6) iyi şeyleri anlamak için iyi yetiştirilmiş olmak gerektiğini söyler. Sosyal bilim için en önemli başlangıç noktası *hexis* (kişilik) veya yaşama yoludur. Yani burada söz konusu olan, bir *yaşama yolunun* insanın kendi varlığını gerçekleştirmesine, varlığına gitmesine izin vermesi ya da vermemesidir. İyi bir yaşamın ne olduğunu algılayamayan biri iyinin ne olduğunu da bilemez. Örneğin, eğer sosyal bilim ile uğraşan biri, farz edelim bir katil veya bir hırsız veya bir uyuşturucu pazarlayıcısı, çok

⁸ *Nikomakhos'a Etik*: 1142a 12-19, 1103b 26-29, *Metafizik*: 981a 12-39.

kötü bir biçimde yetiştirilmişse, insan için iyi olan hakkında doğru bir algılamaya ve kavrayışa sahip olamayacaktır. *Oysa bu ne matematik ne geometri ve ne de fizik için önemli değildir. Etik 1095a 2-13 satırları arasında Aristoteles gençlerin (hoi neoi) sosyal bilim ile uğraşmalarının uygun olmadığını iki nedene dayalı olarak şöyle açıklar: I) deneyim eksikliği II) akıldan (logos) çok duygulanımlar (pathos) tarafından yönlencmeleri ve etkilenmeleri. Burada önemli olan, ister yaş bakımından isterse de kişilik bakımından olsun “genç olan”da eksik olan “duygulanımlara” (to kata pathos zen) göre yaşamadır. Hiç kuşkusuz bu analogiler insan için iyi olanın subjektif olduğunu kabul edenler için hiçbir şeyi kanıtlamaz, göstermez. Ancak insan ve onun için iyi olan hakkında zaten insanı aşan ve ona aşkın olan bir kanıt da söz konusu olamaz.*

Aristoteles’in tıp ile sosyal bilim arasında deneyim bağlamında benzerlik kurmasının bir nedeni de şudur: Nasıl ki hekimlik sanatının işlevi ve anlamı insanları, *hasta insanları* tedavi etmek ise, sosyal bilimin anlamı ve işlevi de içinde bulunulan kültürel yapılanmaya ilişkin eleştiriler ve öneriler geliştirerek onları iyi ve sağlıklı bir yapıya ulaştırmaktır. *Politika* böyle bir çabanın somut örneğini teşkil eder. Aynı bir doktor gibi, sosyal bilimci de sosyal gerçekliğin teorik olarak kavranışından kaçamaz; çünkü nasıl sağlıklı olmanın ne demek olduğuna ilişkin bir kavrayışa sahip olmadan bir doktor bir hastayı tedavi edemezse, sosyal olanın teorik kavrayışına sahip olmayan biri de sosyal bilimci olamaz. Dolayısıyla, ne olursa olsun, belli bir olay ya da kültüre ilişkin deneyim şarttır. İnsanı ve onun evrenini oluşturan, kuran öğeleri hipotetik-dedüktif yöntemi izleyerek pozitivistlerin amaçladıkları gibi evrensel yasalar altında kavramamız olanaksızdır. Fakat belirtmek gerekir ki, insana özgü olan bu “farklılık” hiçbir biçimde insanın romantik veya hermeitik kavranışına da dayanmak zorunda değildir. Çünkü tikel farklılığın kendisi evrenselleştirilemez. Sosyal bilim bağlamında farklılık son derece açıklanabilir bir şeydir ki, o, insanların sahip oldukları yetenekler bakımından eşit olmadıklarına göndermede bulunur. Bu ise, insanlar arasındaki farklılığın asla tözsel kılınamayacağı sonucuna vurgu yapar. Ve insanın ilineksel özelliklerinden hareketle bir sosyal bilimin olanaksızlığı da bu zeminde kendini gösterir. Başka bir ifadeyle, doğal çoğulluğun kendisini ilinek ve töz kavramı dışında kavrama, olsa olsa sosyal bilimin kendi kendini imha etmesine yol açar.

Aristoteles’in sosyal bilimin doğasına ilişkin düşüncelerinden en iyi bilineni, onun politika üzerine olan tanımıdır. Aristoteles için *politikanın işlevi ve ereği bilimsel bir teoriye ulaşmak değildir; fakat erdemnin geliştirilmesidir*. Bu sözler, ilginçtir ki, aynı zamanda Aristoteles’in hermenutik ile olan yakınlığını göstermek için de en inanılır ve en geçerli kanıt olarak gösterilir. Aristoteles *Etik 1103b 26-29*’da şöyle der: *Şimdiki incelememizin amacı teorik bilgi elde etmek*

14 *Aristotelesçi Sosyal Bilim Anlayışı, Pozitivizm Ve Hermeneutik...*

değildir diğerlerinde olduğu gibi (çünkü biz erdem ne olduğunu bilmek için inceleme yapmıyoruz fakat iyi insan olabilmek için inceleme yapıyoruz; yoksa yapılan şeyin bir yararı olmazdı).

Aristoteles burada hiç kuşkusuz *praxis*'in *theoria*'ya ya üstünlüğünü ifade etmiyor; çünkü eğer öyle olsaydı, *Nikomakhos'a Etik*'in X. kitabında teorik yaşamın üstünlüğünü güçlü bir biçimde dile getirip onun önemini vurgulamazdı. Aristoteles'in bu konudaki düşüncesini anlayabilmek için onun bazı şeylerin kendileri için olmaları ile diğer bazı şeylerin bir başka şey için olmaları (*to be for the sake of itself and to be for the sake of something*) konusundaki düşüncelerine başvurmak gerekir.

Aristoteles'in sosyal bilim anlayışı ile modern hermeneutik birçok bakımdan birbirlerinden temelli bir biçimde ayrılırlar. Birincisi, insanın dikotomik olarak bölünmesini onaylamaz. Çünkü doğa-kültür karşıtlığının kendisi temelsizdir. Aristoteles *Fizik*'te bir evrensel doğanın olmadığını, böyle bir ifadenin olsa olsa metaforik bir anlama sahip olabileceğini belirtir. Oysa hermeneutiğin insan tanımı doğa-kültür ayrımı üzerinden yapılır ve insan bu kavrayış içinde neredeyse *varlığını varlığı inkar ederek kurma tercihi ile karşı karşıya bırakılır. Varlığı küçümseyen öznelere sayısı ve ne olduğu –ister insan/insanlar isterse Tanrı olsun- önemli değildir artık. Çünkü insanın kendini gerçekleştirmesinin olanağı varlığı red etmesine bağlı kılınmıştır.* Oysa Aristoteles'e göre, insan kozmostaki en iyi şey değildir. Yani her şey insan için birer araç değildir; onun için meydana gelmemiştir. Dolayısıyla, sosyal bilim de en yüksek ve en şerefli bilim değildir. Aristoteles *Nikomakhos'a Etik*'te (1141a s. 20-22) şöyle der: ... *sosyal bilimin (politike) veya yaşama bilgeliğinin (phronesis) en yetkin bilgi formu olduğuna inanılması tuhaf olurdu, çünkü insan evrendeki en iyi şey değildir.*

Özetle; Aristoteles'in felsefesinde doğa-insan, doğa-kültür, doğa bilimleri-sosyal bilimler arasında bir bölünme söz konusu değildir; çünkü Aristoteles daha *Metafizik*'in ilk cümlesinde insanın doğal olarak bilmeyi, anlamayı arzuladığını ifade eder. Bu bağlamda genel olarak hermeneutik anlayışın -özellikle ontolojik ve post-modern hermeneutik-kendi kökenini Aristoteles'e kadar geri götürme isteği hiç kuşkusuz son derece anlamlıdır.

Aristotelesçi sosyal bilim, günümüzde birbirleriyle çarpışan pozitivizm ve modernist hermeneutik düşünülürken, insanı ve insan ilişkilerini ele almak bakımından yenidir. Aristotelesçi yaklaşımın en önemli yanı, insana ilişkin yeni bir düşünce olanağını bize sunmasıdır. Yöntem açısından monist olmaması bakımından teorik anlamda çeşitli araştırma biçimlerinin bir arada kullanılmasına izin verir. Ve o bu bakımdan post-modern hermeneutik ile bir karşıtlık içinde de değildir.

Oysa modern hermeneutik düşünülduğünde -özellikle Dilthey-, dikotomilerden bağımsız bir sosyal bilimi düşünmek olanaksız görünür.

Artık günümüzde sosyal bilimin doğal olan-özgün olan, doğa-kültür gibi modern epistemolojinin dikotomilerinden kendini kurtarma zamanı gelmiştir. Modern doğa biliminin paradigması çoktan değişmiştir; dolayısıyla, onun üzerinden bir sosyal bilim oluşturma çabası da işlevsiz ve anlamsızdır.

İnsan hem bir doğa varlığı hem de özgürdür ve ikisinin birbirine karşıtlığı olsa olsa modern epistemolojinin ürettiği bir kurgudan başka bir şey değildir. Aristotelesçi sosyal bilim anlayışı, ahlak felsefesi, politika felsefesi arasında keskin sınırlara karşı olduğu gibi sosyal bilimleri de doğa bilimlerinin karşıtı olarak algılamaz. Günümüzde indirgemeciliğin yerini sistem almıştır. Belirlenimci ve *evrensel* bilim anlayışı, varlık gerekçesini neredeyse yitirmiş gibidir. Özellikle bilgi teknolojisindeki gelişmeler düşünülduğünde bir fenomenin çok işlevli ve çok boyutlu olarak algılanması söz konusudur. İletişim teknolojisindeki gelişmeler böyle bir olanağın kendisine somut bir örnek oluşturur.

Bugün bilimsel kavrayış ve özellikle çağdaş bilim felsefesi, indirgemeci ve dışarıda bırakıcı yaklaşımlardan çok içermeci anlayış doğrultusunda biçimlenir görünmektedir. Herhangi bir konunun incelenmesinde tarih, kültür, sosyal gerçeklik, toplumsal cinsiyet v.b. gibi tüm boyutların içerilmesi yönünde bir eğilim söz konusudur. Ve tüm bu boyutlar yalnızca retoriksel değil, tam tersine yaşamın biçimlenmesinde etkin öneme ve işleve sahip olarak düşünülmektedir. Geleceğin bilimini/sosyal bilimini kurmak böyle bir yaklaşımı gerçeğe dönüştürmeye bağlıdır. Bu özellikle de ontolojik ve post-modern hermeneutik için son derece elzemdir. Genel olarak her ikisi de kendini temellendirmek için yöneldiği kaynağı -bu elbetteki Aristoteles'tir- iyi anlama ve analiz etme gerekliliği ile karşı karşıyadır.

Son olarak; Stephen R.L Clark'ın söylediği gibi; *her yorum daima bir yeniden yaratmadır, ister iyi ister kötü olsun.*

* * *

**(On Aristotelian Comprehension of Social Sciences,
Positivism and Hermeneutics)**

ABSTRACT

16 Aristotelesçi Sosyal Bilim Anlayışı, Pozitivizm Ve Hermeneutik...

The purpose of this study is to discuss the importance and function of social science from Aristotelian point of view. Politike is rendered the equivalent of social science with regard to the subject matter it covers. Aristotle uses the term politike throughout the Politics and Ethics where sociological, psychological, anthropological and economical issues are considered.

Aristotle does not appear to question the possibility of social science but rather he seems to be interested in defining what kind of a science it is. So in the light of this Aristotelian spirit I try to examine two leading views- positivism and hermeneutics- on social science and claim that they are not only wrong but significantly incomplete. In addition to that I also particularly call into question the conception of science by modern hermeneutics which is represented by W.Dilthey. In doing so I shall mainly concentrate on the views of Ihde and Latour.

Keywords: Social Science, positivism, hermeneutics, Aristotle, Dilthey

Kaynakça

- ARİSTOTELES. *Nikomakhos'a Etik*, çev. Saffet Babür, İstanbul, Kebikeç Yayınları, 2005.
- ARİSTOTELES. *Metafizik*, çev. Ahmet Arslan, İstanbul, Sosyal Yayınlar, 1996.
- ARİSTOTELES. *Politika*, çev. Mete Tunçay, İstanbul, 2005.
- HABERMAS, Juergen. *Communication and the Evolution of Society*, tr. by T McCarthy, Boston, Beacon Press, 1979.
- IHDE, Don. "Expanding Hermeneutics, (2001),
http://www.sunysb.edu/philosophy/research/ihde_6.html,
25.12.2004.
- IHDE, Don. *Instrumental Realism*, Indiana University Press, 1991.
- LATOUR, Bruno. *We Have Never Been Modern*, Harvard University Press, 1993.
- ÖZLEM, Doğan. *Kültür Bilimleri ve Kültür Felsefesi*, İnkılap Kitabevi, İstanbul, 2000.
- ÖZLEM, Doğan. *Bilim Felsefesi (Ders Notları)*, İnkılap Kitabevi, İstanbul, 2003.
- SALKEVER, Stephen G. "Aristotle's Social Science", *Political Theory*. Vol. 9, November, 1981.